

Llibres de Paulo Freire

Ramon Flecha

Freire va tenir èxit dins els moviments populars abans que en els estaments acadèmics i les empreses editorials. Aquesta és una de les raons per les quals la publicació de la seva obra no ha seguit les normes tradicionals. Alguns llibres seus varen sortir en impressions "casolanes" abans o al mateix temps que la publicació oficial, i a vegades en versions no ben idèntiques. Els articles s'han inclòs en diferents compilacions, entrecreuades sovint de forma caòtica. La reconstrucció minuciosa d'aquest procés laberíntic -no el controla ni el mateix autor- és un estudi estimulante que hi ha pendent.

Aquesta bibliografia és parcial i incompleta. No té en compte tots aquells articles que només s'han publicat aïlladament. Se centra en els llibres i les compilacions més importants, els que han tingut més repercussió. De tota manera, hi falten alguns llibres que s'han publicat darrerament en altres països i que encara no ens han arribat a l'hora de redactar aquesta relació.

L'educació com a pràctica de la llibertat

Tal com es va fer amb la resta de la primera obra de Freire, es va distribuir inicialment en reproduccions ciclostilades; a partir del 1965 ja la trobem en portuguès, i a partir del 1966 en castellà. La primera edició portuguesa és de Paz e Terra, de l'any 1967; la castellana de Tierra Nueva/Siglo XXI, de l'any 1969, i la catalana d'Eumo, del 1987.

Possiblement el llibre de Freire que ha estat més llegit recull la teorització de la seva experiència al Brasil. Tot i que fos prohibit a Espanya, ja des del principi va aconseguir una gran difusió dins els medis de l'educació d'adults. En llegir-lo, ens posàvem en contacte per primera vegada amb la seva metodologia d'alfabetització, exposada detalladament a la part final del llibre. També hi trobem desenvolupats els conceptes que varen constituir el paradigma dels moviments freirians: societat tancada, cultura del silenci, consciència màgica, ingènua i crítica, transivitat, educació alliberadora, conscientització...

Extensió o comunicació? La conscientització en el medi rural

Va sortir per primera vegada a Xile l'any 1969; la primera edició portuguesa és de Paz e Terra, del 1970, i la castellana de Siglo XXI, del 1973. De fet, ja havia sortit a Xile l'any 1969, on Freire va viure els primers anys de l'exili. Hi teoritzava precisament l'experiència de la tasca que va dur a terme en aquest país.

Freire insisteix molt en la idea que no és possible estar a favor d'algú o d'alguna cosa, sense que també s'estigui en contra d'algú o d'alguna cosa. Aquest llibre desenvolupa l'oposició entre l'educació bancària i l'educació alliberadora. Durant els anys setanta, els moviments d'educació d'adults vàrem intentar d'aplicar aquí l'educació alliberadora, i la primera la identificàvem amb l'EPA oficial.

La pedagogia de l'oprimit

Es va imprimir per primera vegada l'any 1969 a la Universitat de Harvard, on Freire va treballar com a professor durant deu mesos. L'any 1970, Tierra Nueva/Siglo XXI va editar l'obra en castellà. Segons el parer d'alguns, és la seva obra més sòlida. El mateix autor n'història la trajectòria. S'ha dit molt que suposava la integració del marxisme i, concretament, de la lluita de classes, en la permanent concepció humanista cristiana.

La revolució ha de ser cultural, perquè ha d'aconseguir l'alliberament de la cultura alienada mateixa, de la interiorització dels valors de les classes dominants. L'objectiu no és el de convertir-se en opressors dels opressors, sinó que el que cal és aconseguir la humanització de tothom; els oprimits s'alliberen ells mateixos, i d'aquesta manera alliberen els seus opressors. Representa tota una orientació cultural per a moviments com aquells que a Xile varen acabar per confluïr en el MAPU, i els que aquí se'n varen dir Cristians pel Socialisme.

Acció cultural per a la llibertat

La primera obra amb aquest títol també es va publicar a Harvard l'any 1970. Després, però, se n'hi varen afegir d'altres. Penguin va compilar i publicar una edició anglesa l'any 1972. Les versions castellana (Tierra Nueva) i portuguesa (Paz e Terra) són del 1975, la darrera amb altres textos afegits.

Torna a temes anteriors (conscientització, cultura del silenci...) però ara des d'una nova perspectiva: l'educació s'ha de concebre com a acció cultural. Aquesta acció pot anar dirigida cap a l'alliberament o cap a la domesticació. La posició neutral que pretenen aquells que es refugien en la tècnica no existeix. L'alfabetització d'adults no pot ser mecànica ni limitar-se a la lecto-escriptura; cal orientar-la cap a una lectura crítica de la realitat.

Canvi

Es va publicar l'any 1970, a càrrec d'América Latina. El 1976 l'edita Búsqueda amb el títol "Educación y cambio social". Freire s'hi planteja les característiques del professional que es pot comprometre amb el canvi social. Cal que surti del seu context, que l'admiri, per tal que, tot objectivant-lo, el transformi. El treballador social pot actuar amb un plantejament acrític o també pot orientar-se cap al canvi, que inclourà la seva pròpia transformació.

Educació, alliberament i església

Fou editada per primera vegada en anglès per Study Encounter l'any 1973. La Aurora en va publicar una traducció en castellà al 1974, amb el títol "Las iglesias, la educación y el proceso de liberación humana". Aquesta mateixa editorial va publicar-ne una altra traducció l'any 1984, amb el títol "Las iglesias en América Latina: su papel educativo", en el llibre col·lectiu "Educación para el cambio social".

Els temes que hi trobem són el moviment profètic a l'Amèrica Llatina, el compromís cristià, l'anàlisi marxista i el paper del pensament utòpic. Aquests elements es troben relacionats pel fet que tots impulsen la lluita popular contra l'opressió.

Cartes a Guinea Bissau. Apunts d'una experiència pedagògica en procés

L'any 1977 fou publicada en castellà per Siglo XXI. Aplega 17 cartes, 11 al Comissari d'Educació (Mario Cabral) i 6 a la Comissió Coordinadora dels Treballs d'Alfabetització. Més de la meitat del volum la formen una introducció i un postscriptum, en què s'analitza una actuació extensa i rigorosa dins el context.

Tot i que Freire durant els anys setanta vivia a Ginebra, continuava vinculat als esforços d'alfabetització de països del Tercer Món. A part de Guinea Bissau, va col·laborar amb altres països, com ara Angola, Sao Tomé i Príncipe. Segons Paulo, és un llibre-informe de l'experiència no gens burocràtic. Ens pot servir d'exemple detallat i qualificat de la manera com ell entén la realitat, a la qual s'ha d'orientar l'alfabetització.

La importància de llegir i el procés d'alliberament

La va publicar en versió castellana Siglo XXI l'any 1984 i la versió portuguesa és de 1982. Inclou set treballs elaborats entre els anys 1968 i 1981, tres dels quals es troben també a l'esmentada edició catalana d'"Educació com a pràctica de la llibertat" (Eumo, 1987). Hi ha altres llibres que recullen textos d'èpoques diferents i que sovint en repeteixen al-

guns. Només a tall d'exemple, esmentem "Pedagogía y Acción Liberadora" (ZYX, 1978), "Educación y Acción Cultural" (ZYX, 1979) i "The Politics of Education" (Berguin and Garvey Publishers).

"La importancia del acto de leer" es va presentar a la inauguració del Congrés Brasiler de Lectura, l'any 1981. És una reflexió molt interessant sobre la pròpia lectura del món i de la lletra en la seva infantesa, amb referències a la seva proposta d'alfabetització. "Algunas notas sobre concientización" (1984) és un dels escrits on revisa críticament aquest concepte i rebat la concepció de l'educació com a motor de la transformació.

Diàlegs sobre educació

L'edició en portuguès és de Paz e Terra i consta de dos volums (1982 i 1984). És el primer llibre d'una llarga sèrie de llibres parlats, que encara no és esgotada; aquest correspon al diàleg amb Sergio Guimaraes, un educador brasiler. Això no vol dir que abandoni l'elaboració personal de "llibres escrits"; ben al contrari, a hores d'ara n'hi ha quatre en projecte.

Una de les característiques comunes d'aquestes obres és que tracten molta varietat de temes. En el primer volum d'aquesta obra l'autor passa revista a l'ensenyament, i acaba defensant el diàleg en qualsevol procés educatiu i social. En el segon volum, parla de la tecnologia educativa, els mitjans de comunicació, els materials àudio-visuals...

Reflexió crítica sobre les virtuts de l'educador

L'edició castellana és de Búsqueda, de l'any 1985. Una de les virtuts de l'educador ha de ser la coherència, entesa com a reducció de la distància entre el discurs i la pràctica, sense caure, però, en l'absolutització; s'han de contemplar les inevitables dosis d'incoherència. Una altra virtut que ha de tenir és l'actitud crítica enfront de la tensió entre subjectivitat i objectivitat, i la vivència de la tensió entre l'ara i aquí de l'educador i l'ara i aquí dels educands.

Cap a una pedagogia de la pregunta

La versió portuguesa és del 1985 i la castellana, publicada per La Aurora, del 1986. És un diàleg amb Antonio Faúndez, un filòsof xilè.

Segons Freire, l'autoritarisme té por de les preguntes a causa de les respostes que poden reclamar. Els professors comencem les classes responent preguntes que no se'ns han fet. Davant d'aquesta pedagogia de la resposta, la solució es troba en una pedagogia de la pregunta. No es tracta de burocratitzar les preguntes, per exemple, incloent-ne un nombre determinat al currículum, sinó que cal estimular el risc de la invenció i la reinvençió, amb el reconeixement de l'existència com a acte d'interrogació.

Aquesta escola anomenada vida

La versió portuguesa és del 1985, publicada per Atica. És un diàleg amb Frei Betto, un destacat representant de la teologia de l'alliberament, a la qual Paulo encara se sent molt vinculat. Recull les seves experiències respectives d'educació popular, presó, exili... També hi ha una reflexió sobre la seva metodologia i parlen de la seva militància cristiana i sobre el seu somni possible, de què parla tant Freire.

Pedagogia: diàleg i conflicte

Hi ha un altre diàleg amb Sergio Guimaraes, ara junt amb Moacir Gadotti, un professor universitari brasiler. L'edició en portuguès és del 1986, publicada per Cortez. Es distancia i es critica l'anomenada educació no directiva. Segons ell, qualsevol pràctica educativa és directiva en un sentit o altre. Proposa una educació emmarcada en els moviments populars, que es basi en el diàleg i, per tant, en el conflicte, sempre des de la perspectiva de l'intel·lectual orgànic gramscianista, que suposa un canvi en relació amb les referències anteriors a un marxisme estructuralista.

(A part d'aquests, ja han sortit altres llibres dialogats. L'any 1987 es va publicar en portuguès *Por i gosadia: la quotidianitat del professor*. El mateix any es varen editar en anglès *Literacy: Reading the Word and the World* i *A Pedagogy for Liberation*, als quals fa referència l'article de Peter Jarvis).